

Jaszczak, Ewa

Pałace i dwory Płocka i powiatu płockiego - refleksje konserwatora zabytków

---

Notatki Płockie 48/2-195, 13-16

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PAŁACE I DWORY PŁOCKA I POWIATU PŁOCKIEGO - REFLEKSJE KONSERWATORA ZABYTEKÓW

Refleksje na temat dworów i pałaców powiatu płockiego z punktu widzenia konserwatora zabytków rozpocznę od ogólnej charakterystyki zasobów dziedzictwa kulturowego.

Teren powiatu płockiego charakteryzuje się bogatym zasobem środowiska kulturowego, wkomponowanego w naturalny krajobraz mazowieckiej równiny oraz doliny Wisły. To właśnie stosunkowo, jak na Mazowsze, dobre gleby, Wisła - przez wieki jeden z najważniejszych szlaków komunikacyjnych oraz duży ośrodek miejski, jakim jest i był Płock, wpłynęły na kształt osadnictwa i obraz zachowanych dóbr kultury. Warunki te sprawiły, że zachowane świadectwa działalności człowieka współistnieją z malowniczym krajobrazem. Całość stanowi wyjątkową w skali regionu, niepowtarzalną wartość, o wysokich walorach nie tylko historycznych i artystycznych, ale również przyrodniczych. Wyjątkowym zjawiskiem tego regionu jest skarpa wiślana, trwająca przez wieki jako przykład harmonii natury i zmieniającego ją człowieka.

Na terenie 15 gmin wchodzących w skład powiatu płockiego - ziemskiego odkryto do dnia dzisiejszego 2172 stanowiska archeologiczne z różnych okresów od epoki kamienia aż po czasy nowożytne.

21 stanowisk archeologicznych, ze względu na ich szczególne wartości naukowo - badawcze, wpisano do rejestru zabytków. Pośród nich znalazło się 12 grodzisk wczesnośredniowiecznych, z których najcenniejsze i najlepiej zachowane to Proboszczewice, Brudzeń Duży i Mokrzek. Największe znaczenie mają tzw. stanowiska pradziejowe, czyli pochodzące z najstarszych epok chronologicznych, świadczą one bowiem o ciągłości tradycji osadniczych na interesującym nas terenie. Najcenniejszymi stanowiskami archeologicznymi na terenie powiatu płockiego są tzw. zespoły osadnicze skupiające kilka stanowisk o różnym charakterze funkcjonalnym (np. grodzisko, osada przygrodzowa, cmentarzysko lub krzemienica, obozowiska, cmentarzyska ewentualnie pojedyncze groby) oraz chronologicznym (np. ciągłość osadnicza od epoki kamienia po czasy nowożytne). Na przykładzie takich zespołów osadniczych można prześledzić dzieje

okolic wielu miejscowości, postarać się o odtworzenie struktury osadnictwa i tradycje kulturowe poszczególnych regionów.

W gminie Bielsk:

- okolice Bielska i Cekanowa
- okolice Leszczyzna Książęcego
- okolice Umienina - Łubek
- okolice Giżyna i Zakrzewa.

W gminie Bodzanów:

- okolice Mąkolina
- okolice Kanigowa Nowego
- okolice Peptowa
- okolice Miszewa Murowanego
- dolina Mołtawy od Osmolina, Gąsewa po Cieśle i Kępę Polską.

W gminie Biała Stara:

- zespół grodziska i podgrodzia w Proboszczewicach Nowych
- dolina Wierzbicy od Proboszczewic przez Dziarnowo, Białą Starą, Srebrną, Kobierniki aż po Ulaszewo
- okolice Brwilna Górnego i Maszewa.

W gminie Bulkowo:

- okolice Sochocina
- okolice Łubek Nowych
- okolice Malenia i Daniszewa.

W gminie Brudzeń Duży:

- zespół osadniczy grodziska w Brudzeniu Dużym
- okolice Bądkowa Kościelnego
- dolina Skrwy Prawej od Brudzenia Dużego poprzez Krzyżanowo, Janówek, Robertowo, Lasotki, Radotki, Cierszewo po Biskupice i Murzynowo
- okolice Rokicia
- okolice Więclawic i Rembielina.

W gminie Drobin:

- okolice Łęga Probstwo
- okolice Siemienia
- okolice Drobina wraz ze strefą ochronną warstw kulturowych miasta

- okolice Setropii i Psar
- okolice Wrogocina
- grodzisko w Mokrzu.

W gminie Gąbin:

- okolice Topólna, Przydatek i Gąbina
- okolice Karolewa, Górek i Ludwikowa
- okolice Grab Nowych i Grab Polskich
- okolice Troszyna Nowego i Polskiego
- okolice Czerмна i Okolusza.

Gmina Łąck:

- okolice Jeziora Sendeń (Sendeń Mały i Duży)
- okolice Jeziora Górskiego i Ciechomickiego (Grabina, Nowe Rumunki, Zaździerz)
- okolice Starych Bud
- okolice Jeziora Zdwojskiego (Matyldów, Koszelówka, Zdwórz)

Gmina Nowy Duninów:

- okolice Popłacina, Brwilna Dolnego i Brwilna
- okolice Woli Brwileńskiej
- okolice Grodziska
- okolice Karolewa
- okolice Nowej Wsi

Gmina Mała Wieś:

- okolice Zakrzewa Kościelnego
- dolina Ryksy od Orszymowa przez Borzeń, Arciszewo do Węgrzynowa

Gmina Radzanowo:

- okolice Woźnik
- okolice Szczytna i Białkowa
- okolice Rogozina, Otolina i Glinna
- okolice Boryszewa Nowego

Gmina Słubice:

- okolice Piotrkówka i Władysławowa
- okolice Zycka Polskiego
- okolice Grzybowa i Jamna

Gmina Słupno:

- dolina Słupianki od Świecienca poprzez Miłakowo, Szeligi po Słupno
- okolice Liszyna
- okolice Miszewka Strzałkowskiego

Gmina Staroźreby:

- dolina Płonki od Rogowa - Fałęcina poprzez Żochowo, Krawięczyn, Zdziar Łopatki do Zdziaru Małego
- okolice Przekiszewa i Miączyna
- okolice Bromierza, Bromierzka i Przedborza.

Wśród architektury sakralnej stosunkowo licznie reprezentowane są przykłady średniowieczne. Najcenniejszym i zarazem najstarszym spośród nich jest *kościół w Rokiciu*. Zbudowany w 1310 roku, stanowi wyjątkowy w skali kraju przykład późnoromańskiej architektury sakralnej. Obiekt zlokalizowany na skarpie wiślanej, jest powiązany aleją drzew liściastych z zabytkowym XIX-wiecznym cmentarzem. Zespół, harmonijnie wkomponowany w naturalny krajobraz, tworzy pozytywną dominację w terenie oraz świadczy o bogatej historii tego miejsca. Nadal w dobrym stanie są murowane *kościół gotycki: w Łęgu Probostwie, Siecieniu, Miszewie Murowanym*, dają wyobrażenie o rozwoju sieci parafialnej na ziemiach polskich i o rozwoju architektury. Kościoły w Drobinie i Kobylnikach, interesujące nie tylko ze względu na gotycką architekturę, lecz również renesansowe i manierystyczne nagrobki fundatorów świątyń znanych w całym kraju, są wyjątkowo cenne pod względem artystycznym. Późniejsza już *barokowa architektura jest reprezentowana przez kościoły w Bądkowie Kościelnym, Kępie Polskiej i Wyszogrodzie*. Bardzo liczne przykłady kościołów parafialnych pochodzą z XIX i XX wieku - od klasycystycznych kościołów w *Słubicach* (wykonanego wg projektu Hilarego Szpilowskiego uznanego architekta tego okresu) i *Orszymowie*, poprzez świątynie budowane w stylach historycznych. Do najciekawszych można zaliczyć ceglane *kościół neogotycki w Staroźrebach, Soczewce, Nowym Duninowie* oraz monumentalny, zbudowany wg projektu arch. Józefa Piusa Dziekońskiego, kościół w *Bielsku*. Pochodzące z początku XX wieku kościoły w *Zagrobie* i *Sikorzu* posiadają ciekawą modernizującą bryłę i formy wykazujące cechy eklektyzmu.

Historycznie typowym materiałem budowlanym dla mazowieckiej architektury sakralnej było drewno. Ze względu na swoją specyfikę jest to materiał nietrwały i dawne małe drewniane kościołki reprezentowane są dziś przez nieliczne, więc tym cenniejsze, przykłady. Wyjątkowym w tej grupie, również ze względu na położenie, jest kościół w *Brwilnie Górnym* - charakterystyczny przykład drewnianego kościoła parafialnego, z interesującym wyposażeniem. Zespół, składający się ze świątyni, dzwonnicy i cmentarza przykościelnego, pięknie położony na skarpie wiślanej, wyróżniają z otoczenia pomnikowe lipy. Dobrze zachowały się kościoły i otaczający ich krajobraz kulturowy w *Zakrzewie, Trzepowie, Troszynie i Dobrzykowie*. Godne uwagi są ich wnętrza z niepowtarzalnym klimatem.

Świadectwem rozplanowania miast średnio-

wiecznych tego terenu są zachowane i chronione układy urbanistyczne *Wyszogrodu, Droбина, Bodzano-wa i Bielska* - niestety niektóre z nich bardzo zdegradowane. Wyjątkowymi układami ruralistycznymi, wykorzystującymi naturalną rzeźbę terenu i nadal dobrze czytelnymi, są rozplanowania wsi *Rębowo i Murzynowo*.

Nowożytną architekturę rezydencjonalną powiatu plockiego cechuje typowy dla Mazowsza brak monumentalnych założeń. Najstarszym przykładem jest pałac w Starożrebach, z relikdami siedziby pańskiej w typie „casa di willa”, którego budowę rozpoczęto w połowie lub na początku 3 ćwierci XVI wieku. Prawdopodobnie jest to jedyny tego typu obiekt na Mazowszu. Obiekt przebudowany i rozbudowany został w latach 1802–1807 wg projektu Hilarego Szpilowskiego, który nadał pałacowi formy klasycystyczne. Jedyną realizacją barokową jest pałac w Goślicach, którego architektura nawiązuje do rezydencji wielkopolskich z pierwszej połowy XVIII wieku. Wśród najcenniejszej klasycystycznej architektury pałacowej wyróżniają się: pałace w Studzieńcu i Słubicach, zbudowane wg projektów Hilarego Szpilowskiego, nawiązujące w kompozycji z oficynami do układów palladiańskich. Równie interesujące są: eklektyczny pałac w Lucieniu oraz pałac w Łącku, wzniesiony w stylu renesansu włoskiego, wyróżniający się dobrze zachowanym wystrojem wnętrza. Dwory XIX i XX-wieczne o różnorodnej formie i bryle stanowią grupę trudną do jednoznacznego sklasyfikowania. Cechami charakterystycznymi typowych dworów regionu są: symetryczność bryły i elewacji, z wyraźnie zaakcentowaną osią środkową, wysokim dachem i regularnym dwutraktowym układem wnętrza. Na tym tle wyjątkowym przykładem jest tzw. zameczek neogotycki w Nowym Duninowie. Wyodrębnioną grupą o zbliżonych cechach formalnych, nawiązującą do stylu willowego są dwory w Peplowie, Rembielinie, Proboszczewicach.

Wyszczególnione wyżej przykłady, obrazujące stan środowiska kulturowego powiatu, świadczą o różnorodności zasobów oraz złożoności problematyki ich ochrony. Spośród najpilniejszych zagadnień należy wymienić:

- koordynowanie ochrony krajobrazu kulturowego wokół najcenniejszych zabytków nieruchomych - sakralnych, rezydencjonalnych (wraz z założeniami zieleni), urbanistycznych, to znaczy:
  - a) porządkowanie kwestii własności, czyli współpraca z organami ochrony dóbr kultury w zakresie scalania historycznych założeń lub ewentualnych podziałów.

Wielkim problemem jest ciągła niepewność własnościowa. Nie może być tak, że państwo które 10 lat temu zdecydowało o fundamentalnych zmianach, nadal nie umie powiedzieć, jak to jest z własnością czy to dawną, obecną czy przyszłą. Utrzymywanie przez wiele lat powizorium własnościowego dla wielu obiektów zabytkowych spowodowało, że wszyscy potencjalni nabywcy przestali się nimi interesować. Kto podejmie walkę o ratowanie obiektu nie mając całkowitej pewności, czy za chwilę stanie się jego właścicielem czy też nie?

b) nadzorowanie współczesnych realizacji inwestycyjnych, i ochrona krajobrazu kulturowego w sąsiedztwie zabytkowych założeń parkowych, narażonego na zniszczenie nieodpowiednim (w lokalizacji, skali, formie lub kolorystyce) budownictwem. Problem ten jest pałacy zwłaszcza w czasach nam współczesnych, z intensywnym rozwojem budownictwa mieszkaniowego na małych działkach chaotycznie dzielonych. To właśnie teraz na naszych oczach, za naszym przyzwoleniem, może zginąć tak wielka wartość - niepowtarzalny urok historycznych miejsc.

c) wypracowanie strategii promocji terenu w zakresie historii, zabytków, miejsc historycznych poprzez wykorzystanie współczesnych mediów. Celem tego działania powinno być uwrażliwienie mieszkańców na wartość i piękno ich regionu oraz rozwój turystyki. Bardzo cenną inicjatywą jest wydany *Katalog dworów i pałaców powiatu plockiego* sfinansowany przez Zarząd i Radę Powiatu. Najważniejszym aliantem ochrony zabytków XXI wieku jest właśnie turystyka. Zabytki stwarzają niesamowite możliwości dla turystyki. Należałoby skorzystać z doświadczeń sąsiadów z Zachodu, gdzie w folderach turystycznych dotyczących zabytkowych zespołów jest informacja o dodatkowych atrakcjach turystycznych związanych z historią i promocją tradycji tego miejsca. W pobliskim powiecie sierpeckim w Muzeum Wsi Mazowieckiej kultywowana jest tradycja świąt Bożego Narodzenia, Wielkiej Nocy powiązane z okazjonalnymi wystawami, organizowane są np. Niedziele w Skansenie i pokazy tradycyjnego rzemiosła. Dobrym pomysłem byłoby stworzenie porozumienia pomiędzy użytkownikami zabytków a samorządowcami o wspólnym kreowaniu szlaków turystycznych, a także wspólnych kalendarzach imprez.

Nie sposób nie poruszyć sprawy finansowania zabytków.

Nasi koledzy przyrodnicy dali sobie z tym radę tworząc Krajowy Fundusz Ochrony Środowiska a także wojewódzkie fundusze, które są niezależne od budżetu państwa, województw, gmin czy powiatów. Rządzą się innymi prawami niż pieniądze budżetowe - istnieje możliwość kumulowania tych pieniędzy, wzbogacania o własne inicjatywy gospodarcze, inna jest też dyscyplina wydawania tych pieniędzy. W końcu są one właściwym adresatem dla pieniędzy spoza Polski. Bo sytuacja jest tu dość prosta: środki tzw. „unijne” łatwiej jest pozyskać dla organizacji tranzytowej, bo jest to jeden partner, nie ma systemu urzędniczego, który wydłuża procedury.

Sytuacja optymalna powinna być taka - konserwator zabytków jako podległy tylko Generalnemu Konserwatorowi Zabytków, powinien stymulować proces konserwacji, ale niekoniecznie od początku do końca go finansować. Powinien mieć jakieś pieniądze, a także być „pogotowiem ratunkowym” w trudnych sytuacjach koniecznej interwencji. Natomiast sam duży, kapitałochłonny proces konserwacji i adaptacji obiektu zabytkowego powinien odbywać się przy współpracy administracyjnej i uzgodnieniowej z konserwatorem zabytków.

Fundusz jest sprawą fundamentalną, ale drugim istotnym zagadnieniem jest to, że nie tworzy się koniunktury wokół zabytków. Może w okolicach Warszawy czy dużych miast są chętni do zakupienia zabytków z przeznaczeniem na własne cele,

ale ogólnej koniunktury na przejmowanie zabytków nie ma, ponieważ brakuje elementów zachęty po stronie prawa i ekonomii. Nadal ta klasa średnia która się rodzi, nie dzieli się swym bogactwem... z zabytkiem. Musi do tego zabytku dokładać bez perspektyw podziału tego co oddaje państwu.

Odzwierciedleniem tego faktu jest stan zachowania większości zespołów dworskich i pałacowo-parkowych. Część właścicieli i użytkowników zespołów zabytkowych uchyla się od obowiązków nałożonych przepisami ustawy o ochronie dóbr kultury np.: Starożeby, Studzieniec, Nowy Duninów-pałac.

Na terenie powiatu są również przykłady doskonałych realizacji konserwatorskich np. zespoły pałacowo i dworskie: w Łącku, Srebrnej, Peplowie, Bromierzu, Soczewce, Koszelewie, Miszewie Murowanym, Pilichowie. Generalnie w bardzo złym stanie znajdują się obiekty będące własnością gmin, użytkowane zazwyczaj jako mieszkania komunalne lub szkoły. Na tym tle wyróżniają się Probozczewice gdzie remont z przeznaczeniem na Ośrodek Zdrowia, w całości sfinansowała Gmina Stara Biała. Jest to doskonały przykład obiektu zabytkowego, gdzie nowa funkcja, zdawałoby się kolidująca z pierwotnym przeznaczeniem, została doskonale wpisana w historyczny układ bez szkody dla zabytku. Nadzieję budzi również rozpoczęty remont dworu w Brudzeniu Dużym.

Mam nadzieję, że pomimo obecnej trudnej sytuacji ostateczne rozstrzygnięcia nowej ustawy o zabytkach stworzą możliwości prawne i finansowe dla skutecznej i trwałej ochrony dziedzictwa kulturowego.